

קבלת כסף עבור לימוד תורה- תיקצוב עולם התורה ע"י מדינת ישראל

הקדמה ומיקוד

בשבועות הקרובים נעסוק במספר סוגיות סביב היחס של מדינת ישראל בכלל ושל אנשי המעשה בפרט לתורה וללומדי התורה. מהו היחס הראוי הן מבחינת הקצאת משאבים כלכליים להרמת קרן התורה, הן מבחינת חיוב אנשי המעשה בלימוד התורה והן בחיוב אנשי המעשה בכבוד והישמעות לדעת תורה של תלמידי חכמים גדולים. השבוע נעסוק בהיתר קבלת כסף עבור לימוד תורה ומתוך כך ננסה להבין מהו תפקידה של המדינה בהחזקת התורה ולומדיה מבחינה כלכלית ותקציבית.

למודינו השבוע מתחלק לשלושה חלקים (כפי שמובא בכותרות המשנה בדפי המקורות)

חלק א- תשלום משכורות למלמדי תורה- בחלק זה נלמד באילו אופנים מותר ללמד תורה בשכר ובאילו אופנים אסור ומהו גדר איסור זה. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד היטב את הגמ' בנדרים ובכורות ולהבין כיצד מקורות אלו משתלבים זה בזה (המשנה בנדרים הינה רק ע"מ להבין מהו הנושא בגמ' ואין להתעכב עליה כלל). לאחר מכן יש לראות את דברי הירושלמי המוסיף נדבך נוסף על המקורות הנ"ל. לאחר מכן יש לראות את דברי הרא"ש והמאירי ולהבין האם חולקים ביניהם (על הר"ן והרמב"ם ניתן לדלג) וכן לראות כיצד פסק השו"ע להלכה בסוגיה ובמידה והזמן מאפשר יש לראות את דברי הדרכי משה ואת פרוש דבריו המובא במשנה הלכות

חלק ב- קבלת שכר וטובות הנאה עבור לימוד התורה- בחלק זה נלמד מהי הבעייתיות הנוספת מעבר לנלמד בחלק הנ"ל בקבלת כסף עבור לימוד תורה וכן על החילוק בין קבלת כסף עבור לימוד עצמי לבין קבלת כסף עבור לימוד תורה לאחרים יש ללמוד חלק זה לאור היסודות הנלמדים בחלק הקודם. מיקוד המקורות בחלק זה: הגמ' בנדרים והמשנה באבות מהווים מעין הקדמה למחלוקת הגדולה בין הרמב"ם לתשב"ץ ולכן יש לראותם בבקיות בלבד. לאחר מכן יש להבין היטב את המחלוקת בין הרמב"ם בפירוש המשנה ובפסיקתו בהלכות תלמוד תורה לבין התשב"ץ. כהוספה לדעת התשב"ץ יש לראות את דברי הכסף משנה והים של שלמה במידה ויש זמן לכך. לאחר מכן יש להבין היטב כיצד פסק הרמ"א בסוגיה. לצורך כך יש לראות את דברי המשנה הלכות המובאים בהמשך המקורות. לאחר מכן יש לראות את דברי הט"ז וכן את דברי האגרות משה ואת היחס בין האגרות משה לבין דברי המשנה הלכות הנ"ל.

חלק ג- הסכם יששכר וזבולון- חלק זה בא כהשלמה וכהוספת קומה על ההיתר לקבלת שכר עבור לימוד תורה ע"ג היסודות שנלמדו בחלקים הקודמים. מיקוד המקורות בחלק זה: יש לראות את דברי בראשית רבה וכן את דברי הגמ' בסוטה לאחר מכן יש לראות את פסיקת השו"ע לאור מקורות אלו (על הב"י, הש"ך ואור החיים ניתן לדלג).

תשלום משכורות למלמדי תורה

1. משנה מסכת נדרים פרק ד משניות ב-ג

המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו את אבדתו מקום שנוטלין עליה שכר תפול הנאה להקדש: ותורם את תרומתו ומעשרותיו לדעתו ומקריב עליו קיני זבין קיני זבות קיני יולדות חטאות ואשמות ומלמדו מדרש הלכות ואגדות אבל לא ילמדנו מקרא אבל מלמד הוא את בניו ואת בנותיו

2. תלמוד בבלי מסכת נדרים דף לו עמוד ב- דף לו עמוד א

מלמדו מדרש, הלכות ואגדות, אבל לא ילמדנו מקרא. מקרא מ"ט לא ילמדנו? משום דקמהני ליה, מדרש נמי קמהני ליה! אמר שמואל: במקום שנוטלין שכר על המקרא ואין נוטלין שכר על המדרש. מאי פסקא? הא קמ"ל, דאפילו במקום שנוטלין שכר, על המקרא שרי למשקל, על המדרש לא שרי למשקל. מאי שנא מדרש דלא? דכתיב: ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם, וכתיב: ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה', מה אני בחנם אף אתם נמי בחנם, מקרא נמי בחנם! רב אמר: שכר שימור, ורבי יוחנן אמר: שכר פיסוק טעמים. תנן: לא ילמדנו מקרא; בשלמא למאן דאמר שכר פיסוק טעמים, היינו דלא ילמדנו, אלא למאן דאמר שכר שימור, גדול בר שימור הוא? בקטן קתני. אי בקטן, אימא סיפא: אבל מלמד את בניו מקרא, קטן בר בניו הוא? חסורי מחסרא והכי קתני: לא ילמדנו מקרא בקטן, אם היה גדול, מלמדו לו ולבניו מקרא.

3. תלמוד בבלי מסכת בכורות דף כט עמוד א- דף כט עמוד ב

מתני'. הנוטל שכרו לדון - דיניו בטיילים, להעיד - עדותיו בטיילין, להזות ולקדש - מימיו מי מערה אפרו אפר מקלה. אם היה כהן מטמאהו מתרומתו - מאכילו ומשקו וסכו, ואם היה זקן - מרכיבו על החמור, ונותן לו שכרו כפועל. גמ'. מנהני מילי? אמר רב יהודה אמר רב: דאמר קרא ראה למדתי אתכם וגו' - מה אני בחנם אף אתם בחנם. תניא נמי הכי: כאשר צוני ה' אלהי - מה אני בחנם, אף אתם בחנם ומנין שאם לא מצא בחנם שילמד בשכר - תלמוד לומר: אמת קנה, ומנין שלא יאמר, כשם שלמדתיה בשכר - כך אלמדנה בשכר - תלמוד לומר: אמת קנה ואל תמכור.... תנא: כפועל בטל. אמר אביי: כפועל בטל של אותה מלאכה.

4. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת נדרים פרק ד הלכה ג

כתיב [דברים ד ה] ראה לימדתי אתכם חוקים ומשפטים מה אני בחנם אף אתם בחנם. יכול מקרא ותרגום כן ת"ל חוקים ומשפטים חוקים ומשפטים אתם מלמדים בחנם ואי אתם מלמדין בחנם מקרא ותרגום. וכן חמיי מתנייא נסבין אגריהון. א"ר יודן בי רבי ישמעאל שכר בטיילין הן נוטלין.

5. הר"ן מסכת נדרים דף לו עמוד א

ולענין הלכה קיימא לן הכי דעל המדרש לא שרי למשקל מיהו ה"מ שכר לימוד אבל אגר בטלה שרי - והכי איתא בירושלמי דגרסינן התם יכול אף על מקרא ותרגום כן ת"ל חוקים ומשפטים חוקים ומשפטים אתם מלמדים בחנם ואי אתם מלמדין בחנם מקרא ותרגום וכן חמי מתנייא נסבין אגריהון אמר ר' יודן בר' ישמעאל שכר בטלן הם נוטלין... הלכך לענין הלכה כיון דקיי"ל דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן נקטינן דאפי' מגדול שרי ליטול שכר על המקרא

6. רא"ש מסכת בכורות פרק ד

ומה שנהגו האידנא ללמוד בשכר. אם אין לו במה להתפרנס שרי. ואפי' יש לו אם הוא בטילה דמוכח שמניח כל עסקיו ומשאו ומתנו מסתברא דחשיב מוכח יותר מקרנא דתהי באמברא ושקיל זוזא.

7. בית הבחירה למאירי מסכת נדרים דף לו עמוד א

ונראה שעל זו סמכו הרבה ליטול שכר בלימוד שמתוך שעניינם הם צריכים להתעסק במלאכתם לצורך מחייתם ומחיית טיפולן ונוטלין שכר אותו ביטול:

8. רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ז

היה מנהג המדינה ליקח מלמד התינוקות שכר נותן לו שכרו, וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה, מקום שנהגו ללמד תורה שבכתב בשכר מותר ללמד בשכר, אבל תורה שבעל פה אסור ללמדה בשכר שנאמר ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' וגו' מה אני בחנם למדתי אף אתם למדתם בחנם ממני וכן כשתלמדו לדורות למדו בחנם כמו שלמדתם ממני, לא מצא מי שילמדו בחנם ילמדו בשכר שנאמר אמת קנה, יכול ילמד לאחרים בשכר תלמוד לומר ואל תמכור, הא למדת שאסור לו ללמד בשכר אף על פי שלמדו רבו בשכר.

9. דרכי משה הקצר יורה דעה סימן רמו

ובהגהת מיימוני פרק א' דת"ת (ד"ק ה"ו) דלאו דוקא שכר שימור אלא הוא הדין כל אדם שקשה ללמדו.

10. שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמו סעיף ה

מקום שנהגו ללמד תורה שבכתב בשכר, מותר ללמד בשכר, אבל תורה שבע"פ אסור ללמד בשכר. לא מצא מי שילמדנו בחנם, ילמוד בשכר. ואף על פי שהוצרך ללמוד בשכר, לא יאמר: כשם שלמדתי בשכר כך אלמד בשכר, אלא ילמד לאחרים בחנם. ומה שנהגו האידנא ללמד הכל

בשכר, אם אין לו במה להתפרנס, שרי, ואפילו יש לו, אם הוא שכר בטלה דמוכה, שמניח כל עסקיו ומשאו ומתנו, שרי. (וכל חידושי סופרים, דהיינו מה שנתקן מדרבנן, מותר ליטול שכר ללמדו). (הגהות מיימוני פ"א).

11. שו"ת משנה הלכות חלק ה סימן קעו

ומ"ש מש"כ הד"מ בשם הגמ"יי פ"א מהת"ת אמה שכתב הטור דללמוד לקטנים בשכר שרי משום שכר שימור ושכר פיסוק טעמים וכתב בהגמ"יי דלאו דוקא שכר שימור אלא ה"ה כל אדם שקשה ללמדו וע"ז תמה כ"ת דמה חילוק יש בין אדם בר הבנה שקל ללמדו ובין אדם קשה ההבנה לענין מה דכתוב בתורה מה אני בחנם ועל כל אדם נאמרה ע"כ...ומיהו נראה פשוט דמה שכתב בהגמ"יי אדם קשה ללמדו אין הכוונה שהוא מחוסר ההבנה או קשה ההבנה אלא הכוונה שקשה ללמדו היינו במציאות שהוא אדם קשה ללמוד עמו אף שהוא בעל הבנה גדולה ומ"מ הוא אדם קשה וצריך ביטול זמן והתאמצות גדולה ללמדו והוא בלשון ע"ז (אשווערער מענטש) והיסוד בזה שלא נימא שכר שימור הוא דוקא בקטנים ואדם גדול שאינו צריך שימור אינו בכלל זה אף שלגדול נמי צריך לבטל זמן יותר מרק ללמדו קמ"ל דכל שהוא גורם לטירחה יתירה להלמד מותר ליטול שכר עבור זה והתורה אמרה מה אני בחנם רק לאדם בינוני עכ"פ שאינו אדם קשה.

קבלת שכר וטובות הנאה עבור לימוד התורה

12. תלמוד בבלי מסכת נדרים דף סב עמוד א

ר' טרפון אשכחיה ההוא גברא בזמן שהוקפלו המקצועות דקאכיל, אחתיה בשקא ושקליה ואמטייה למשדיה בנהרא, אמר לו: אוי לו לטרפון שזה הורג! שמע ההוא גברא, שבקיה וערק. אמר רבי אבהו משום ר' חנניה בן גמליאל: כל ימי של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה, אמר: אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה. ואמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן: כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם, קל וחומר: ומה בלשצר שנשתמש בכלי קודש שנעשו כלי חול, שנאמר: ובאו בה פריצים וחיללוהו, כיון שפרצום נעשו חול - נעקר מן העולם, דכתיב: בה בליליא קטיל בלשצר, המשתמש בכתרה של תורה שהוא חי וקיים לעולם - על אחת כמה וכמה. ורבי טרפון, כיון דכי אכיל דהוקפלו רוב המקצועות הוה, אמאי צעריה ההוא גברא? משום דההוא הוה גנבי ליה ענבי כולה שתא, וכיון דאשכחיה לר' טרפון, סבר היינו דגנבן. אי הכי, אמאי ציער נפשיה? משום דרבי טרפון עשיר גדול הוה, והוה ליה לפייסו בדמים.

13. משנה מסכת אבות פרק ד משנה ה

רבי ישמעאל בנו אומר הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו וללמד והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמד וללמד לשמור ולעשות. רבי צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם וכך היה הלל אומר ודישתמש בתגא חלף הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם:

14. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק ד משנה ו (היינו על המשנה הנ"ל כנראה שחלוקת הפרק למשניות שלפנינו אחרת מהחלוקה שהייתה לפני הרמב"ם)

דע, כי זה כבר אמר: אל תעשה התורה קרדום לחפור בה, כלומר: אל תחשבה כלי לפרנסה, ובאר ואמר שכל מי שיהנה בזה העולם בכבוד תורה שהוא כורת נפשו מחיי העולם הבא. והעלימו בני אדם עיניהם מזו הלשון הגלויה, והשליכוה אחרי גוום, ונתלו בפשטי מאמרים שלא הבינום - אני אבארם - והטילו להם חוקים על היחידים ועל הקהילות, ועשו את המינויים התוריים לחוק מכסים, והביאו בני אדם לסבור שטות גמורה, שזה צריך ומחוייב, לעזור לחכמים ולתלמידים ולאנשים העוסקים בתורה ותורתן אומנותן. וכל זה טעות, אין בתורה מה שיאמת אותו, ולא רגל שישען עליה בשום פנים. לפי שאנו אם נעיין בתולדות החכמים, זכרם לברכה, לא נמצא אצלם לא הטלת חובות על בני אדם, ולא קיבוץ ממון לשיבות המרוממות הנכבדות, ולא לראשי גלויות ולא לדיינים ולא למרצבי תורה ולא לאחד מן הממונים ולא לשאר האנשים, אלא נמצא קהילותיהם כולן יש בהם עני בתכלית, ועשיר רב הממון בתכלית, וחלילה לה' שאומר שהם לא היו גומלי חסד ונותני צדקה, אלא זה העני אילו פשט ידו לקחת היו ממלאים ביתו זהב ומרגליות, אבל הוא לא היה עושה כן, אלא מסתפק במלאכה שיתפרנס ממנה, בין ברווח בין בדוחק, ובו למה שבידי בני אדם, הואיל והתורה מנעתו מזה. וכבר ידעת כי הלל הזקן היה חוטב, והיה חוטב עצים ולומד לפני שמעיה ואבטליון, והוא

בתכלית העניות, ומעלתו - עד כי תלמידיו הם אשר הושוו למשה ויהושע, וקטן תלמידיו רבן יוחנן בן זכאי. ולא יסופק לבר דעת שאילו היה מסכים לקבל מבני דורו, לא היו מניחים אותו לחטוב עצים... ואמנם טעות אלו המתגברים כנגד האמת והלשונות המפורשים, בלקיחת ממון בני אדם ברצונם או על כורחם - הן המעשיות אשר ימצאו בתלמוד באנשים בעלי מומים בגופותיהם, או זקנים באו בימים עד שלא יוכלו לעשות מלאכה, שאין תחבולה להם אלא לקחת, ואם לא - מה יעשו, הימות? זה לא ציוותו התורה. ואתה תמצא המעשה אשר הביאו בו ראייה באומרו: +משלי טו, לא+ "היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה" - בבעל מום, לא יוכל לעשות מלאכה. אבל עם היכולת, לא המציאה התורה בזה דרך...

15. רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה י

כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם ובזה את התורה וכבה מאור הדת וגרס/וגרם/ רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה, אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם, ועוד צו ואמרו אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן, ועוד צו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון, וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות.

16. שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קמז

...ואם הוא (הרמב"ם) ז"ל עזרו המזל להיות קרוב למלכות ונכבד בדורו מפני רפואתו וחכמתו ולא נצרך ליטול פרס מהקהלות מה יעשו הרבנים והחכמים אשר לא באו לידי מדה זו הימותו ברעב או יתבזו מכבודם או יפרקו עול התורה מעל צוארם אין זאת כונת התורה והמצות והתלמוד. ואתחיל בדבריו כ' ז"ל דע שזה שאמר שלא תעשה התורה קרדום לחפור בו כלומר שלא תחשבהו כלי לחיות בו. וביאר ואמר כי כל מי שיהנה בעה"ז בכבוד התורה נטל חייו מחיי עוה"ב והתעוררו בני אדם בזה הלשון הנגלה והשליכיהו אחרי גום ונתלו בפשוטי דברים שלא יבינום ואני אפרשם וקבעו להם חקים על היחידים והקהלות והביאו בני אדם לחשוב בסכלות גמורה שזה מחייב וראוי שיעזרו החכמים והתלמידים והאנשים המתעסקים בתורה ותורתם אומנותם וכל זה טעות ואין בתורה דבר שיאמת אותו ולא רגלים שישען עליה' עכ"ל. והנה במ"ש שאין בתורה דבר שיאמת אותו וכו' שכח או עזב מה שדרשו בו (יומא י"ח ע"א) הכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו והשוו אדם חשוב לכהן כמ"ש למעלה והנה מצינו בתורה דבר שיאמת אותו שלא כדברי הרב ז"ל וא"ת שזה מדרש של אסמכתא הוא גם האיסור בזה אינו אלא ממדרש (נדרים ל"ז ע"א) ואותו/ואותי/ צוה ה' וגו' מה אני בחנם אף אתה/אתם/ בחנם ועוד אמרו (יומא ע"ב ע"ב) בפ"י שתלמיד חכם בני עירו מצווין לעשות מלאכתו ועשו בזה דרשא מן התורה כמ"ש למעלה ועוד לא מצא ר"א רפואה לע"ה שיחיו אלא בשיהנו מנכסיהם לת"ח ודרש זה ממקרא (כתובות קי"א ע"ב) ומה יבקש הרב ז"ל יותר אמות/אמת/ בענין הזה מן התורה אולי יאמר הרב בזה שהצבור הם חייבים בזה אבל אם נמנעו מזה ולא רצו לעשות כן מעצמם אין לחכמים לתבוע ולשאול חלקם בפייהם ואין זה דעת' ז"ל... וכל אלו הדברים אין להם שורש וענף ואינם דברים מחוורים כלל. עוד כ' הרב ז"ל שאנחנו כשנעניין בדברי החכמים ז"ל לא נמצא אצלם שהיו מבקשים מבני אדם ולא היו מקבצים ממון לשיבות הנכבדו' היקרות ולא לראשי גליות ולא לדיינים ולא למרביצי תורה ולא לאחד מן הגדולים ולא לשאר בני אדם עכ"ל וכבר מצינו בכתובו' (ק"ה ע"א) שגוזרי גזרות שבירושלים היו נוטלים שכרן מתרומת הלשכה וכן מלמדי הלכות קמיצה לכהנים (שם ק"ו ע"א) וההוא שקא דדינרי למה בא בבית המדרש אלא לבני הישיבה וזכה בו ר' אמי כדי שיתגדל וההוא שיפורא דהוה מעיקרא בי רב יהודה (גיטין ס' ע"ב) לקבץ ממון אל התלמידו' הי' כדכתיב לעיל. ומה ירצה הרב ז"ל יותר מזה מפורש בתלמוד. עוד כ' הרב ז"ל אבל נמצאים בכל דור ודור ובכל קהלותיהם עני בתכלית העוני עשיר בתכלית העושר. וחלילה לי לומר שהם לא היו גומלי חסדים ונותני צדקה אבל העני אלו פשט ידו לקחת היו ממלאין מקומו זהב ופנינים אלא שלא הי' רוצה והיה מסתפק במלאכתו שהי' מתפרנס ממנה אם בריוח אם בדוחק. וכבר ידעת שהלל הזקן היה חוטב עצים וכו' (יומא ל"ה ע"ב) וקרנא היה דיין (כתובות ק"ה ע"א) וגו' ולא מצינו חכם מן החכמים העניים שהיה מגנה אנשי דורו כשלא היו מעשירים אותם.... והוי יודע שכל זה היו עושים מדרך חסידות לקיים מה שנאמר יגיע כפך כי תאכל והי' אפשר לעסוק בתור' ולעשות מלאכתן אבל אין כל הדורו' שוין בזה... אבל האינדא דשכיח שר שכחה ואנו כמלא נקב מחט סדקית ואמר' בתמור' (י"ד ע"ב) מש"ה נכתבו הלכו' משום עת לעשות לה' ואם יתעסק אדם במלאכה אינו רואה סימן ברכה במשנתו הלכך מצאו היתר חכמי הזמן להגו' יומם ולילה בתור' ולספק מורי הוראו' בישראל ולהיות נזונין מהצבור וזו חסידו' גמורה לפי הדורו' אין נ"ל שיש איסור בדבר חלילה אפי' לדורו' הראשונים... וענין ההשתמשו' בכתרה של תור' שהוא אסור הוא על שני פני'. האחד מי שעוסק בתור' שלא לשמה ותחלת התעסקותו בה לא הי' אלא כדי לעשות ממנה אומנו' לחיות והרי זה משתמש בכתרה

של תור' לצרכו לא לצרכה והרי הוא עושה כתר הקדש תשמיש של חול ולא הפריש בינו ובין קרדום שהוא משתמש בו ועל זה אין לו שכר בתלמודו לעוה"ב שהרי לא נתכוון אליו וגם נעקר מן העוה"ז ונענש על שעשה כלי הקדש תשמיש של חול... אבל מי שהוא גדול בתורה אם נוטל פרס בכבוד תורתו אין זה בכלל משתמש בכתר' של תורה כמו שחשב הרב ז"ל כמו שלא היה משתמש בכתרה של תורה אביי כשאמר לחכמים כשלא עמדו מפניו ולא רב מובהק אנה שהרי העטרה והקרדום שנאם התנא שוים ואינן אסורין אלא שלא יהא תחלת תשמישו לפני החכמים לשם זה אבל אם זכה בהם לשמם על זה אמרו וסוף הכבוד לבא וזהו כבודה של תורה זהו אחד משני פנים האמורי' בהשתמשו' בכתרה של תורה. והשני הוא מי שפורע חובו או מסלק תביעותו מעליו בכתרה של תורה שכיון שאין זה מחק התורה ולא חיוב שהטילה בו התורה שיפטר בני אדם לחכמים מתביעותיהם והוא רוצה לפטור עצמו מתביעה בכבודה של תורה הרי זלזל בכבודה של תורה ופרע בו חובו או סלק שכנגדו מעליו בה... זהו מה שנראה לי בפירוש ענין זה ודברים מפורשים הם נתגלו לי בזכותם של הראשונים ז"ל שנהגו בזה היתר בעצמם:

17. כסף משנה הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה י

כל המשים על לבו וכו'. רבינו ז"ל (הרמב"ם) הרחיב פיו ולשונו בפירוש המשנה פ"ד דמסכת אבות על ההספקות שנותנין גם לתלמידים גם לרבנים. וגם כי נראה מדבריו שרוב חכמי התורה הגדולים שבאותו זמן או כלם היו עשים כן וגם פה אזדא לטעמיה. והנה הוא ז"ל הביא שם ראייה מהלל הזקן [יומא ל"ה:] שהיה חוטב עצים ולומד. ואין משם ראייה שזה היה דוקא בתחילת למודו ולפי שהיה בזמנם אלפים ורבות תלמידים אולי לא היו נותנין אלא למפורסמים שבהם או שכל מי שהיה אפשר לו שלא ליהנות היה עושה אבל כשזכה לחכמה ולמד דעת את העם התעלה על דעתך שהיה חוטב עצים... וא"כ מהו שטוען רבינו ואומר והמעשים אשר ימצאו בגמרא מאנשים בעלי מומין בגופן שאין תחבולה להם אלא לקחת ממון אחרים ואם לא מה יעשו הימותו זה לא צותה תורה אינה טענה דאיכא למימר שישלקו יסוריהם מעליהם ולא ימותו. גם שמצינו בדברי חז"ל [כתובות ק"ה:] שלת דורון לת"ח שהוא כאילו מקריב ביכורים והביאו ראייה מאלישע כמוזכר פ' שני דייני גזירות וכן מצינו כשהיו הולכים לשאול לנביא היו נותנין לו דורון. ולפי פשט דברי רבינו גם דורון אסור לו לקבל דאל"כ למה נדחק באותו פסוק דהיתה כאניה סוחר לימא התם בתורת דורון הוה... ופירוש המשניות שם באבות כך הם לדעתי ר' ישמעאל אומר הלומד על מנת ללמד כלומר שאין כוונתו למידתו לשמה רק להתכבד בהיותו ראש ישיבה כמו שאמרו בפ' קונם [ס"ב.] לאהבה את ה' שלא תאמר אקרא כדי שיקראוני חכם אשנה כדי שיקראוני רבי או שאהיה זקן ויושב בישיבה, או שכוונתו ע"מ ללמד וליטול שכר כמי שלומד איזה אומנות מספיקים בידו ללמוד וללמד כפי כוונתו ולא יותר אבל הלומד ע"מ לעשות הוי לומד לשמה ומספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות כי כל אלה בכלל כוונתו כי לימוד התלמידים גם השמרו ממצות ל"ת ועשותו מצות עשה מעשה יאמר לו. בא ר' צדוק ואמר אל תטעה לומר כיון שאני רואה שגם ללומד ע"מ ללמד מספיקין בידו כפי כוונתו שאין בו עון אשר חטא אל תכוין לשום אחת מהכוונות הרמוזות בעל מנת ללמד. ובבחינת המכוין השגת הכבוד אמר אל תעשה עטרה להתגדל בהם ובבחינת המכוין ללמוד כדי להתפרנס כמי שלומד אומנות אמר ולא קרדום לחפור בהם. ותדע ששתי הכוונות אסורות שכך היה הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף וכיון שהלל סתם דבריו הא למדת שכל הנהגה מדברי תורה איזה מין של הנאה שיהיה כלומר שלומד על מנת השגת כבוד או השגת פרנסתו נוטל חייו מן העולם... וה"מ המכוין בהתחלת למודו לכוונות האלה או שאפשר לו להתפרנס בלא שיטול שכר תלמודו אבל אם למד לשם שמים ואח"כ אי אפשר לו להתפרנס אם לא יטול שכר מותר. וזה נחלק לשלשה חלקים אם שיטול מאבות הבנים שכר ללמד בניו או ללמדו. ואם שיושב ולומד וכל הבא לקרבה אל המלאכה יקרבהו לתורה ולמצות. ואם שיושב ודן דין אמת לאמתו. וכל אלו החלקים למדנו היתרם מפ' שני דייני גזירות דאמרינן התם ת"ח המלמדין הלכות שחיטה והלכות קמיצה לכהנים נוטלים שכרם מתרומת הלשכה וכתבו התוספות דאע"ג דאמרינן בפ' אין בין המודר דשכר תלמוד אסור הכא שאני דכל שעה היו יושבים ולא היו עוסקין בשום מלאכה ולא היה להם במה להתפרנס והיה מוטל על הצבור לפרנסם. מדבריהם למדנו שלא אסרו שכר התלמוד אלא כשיש לו ממקום אחר כדי פרנסתו. ומכאן יש ללמוד לשני החלקים הראשונים שלפיכך היו נוטלים שכרם מתרומת הלשכה מלמדי הלכות שחיטה וקמיצה לכהנים לפי שהרי הם מהנים בזה לישראל עצמם שאם הכהנים לא ידעו היאך יקריבו קרבנות ישראל ה"נ אם אין גדיים אין תיישים ומי יורה שמועה ונמצאת ח"ו תורה בטלה מאליה וא"כ עליהם מוטל לפרנסם דה"ל כאילו מלמדים אותם בעצמם ושרי כמ"ש בשם התוספות. גם החלק השלישי נלמד ממה שאמרו בפ' הנזכר גוזרי גזירות כלומר דיינין שגוזרים גזירות שבירושלים נוטלים שכרם תשעים ותשע מנה מתרומת הלשכה. גם שם כתבו התוספות דטעמא לפי שלא היה להם ממה להתפרנס וכשם שהיו מגבין השקלים אפילו בע"כ כ"ש שמגבין בזמן הגליות כל מה שצריך להעמדת ציבור ואלמלא כן ח"ו היינו כאובדים בעניינינו ואין לך צורך ציבור גדול ממה שצריכין להעמיד ביניהם מורה צדק גם תלמידים ימלאו מקומו בהפרדו מן העוה"ז וכופין אלו לאלו על החקים הקבועים על כך. ואמרינן תו בגמרא אהא דגוזרי גזירות לא רצו מוסיפין להם לא רצו אטו ברשיעי עסקינן ומפרש

רש"י ברשיעי שנוטלים שכר לדון יותר מכדי חייהם אלא לא ספקו אף על פי שלא רצו ליטול מוסיפין להם. הכלל העולה שכל שאין לו ממה להתפרנס מותר ליטול שכרו ללמד בין מהתלמידים עצמן בין מן הצבור. וכן מותר לו ליטול שכר מהצבור לדון או מהבעלי דינים אחר שמירת התנאים הנזכרים בהלכות סנהדרין. ואחרי הודיע ה' אותנו כל זאת אפשר לומר שכוננת רבינו כאן היא שאין לאדם לפרוק עול מלאכה מעליו כדי להתפרנס מן הבריות כדי ללמוד אבל שילמוד מלאכה המפרנסת אותו ואם תספיקנו מוטב ואם לא תספיקנו יטול הספקתו מהצבור ואין בכך כלום. וזהו שכתב כל המשים על לבו וכו'. והביא כמה משניות מורות על שראוי ללמוד מלאכה ואפילו נאמר שאין כן דעת רבינו אלא כנראה מדבריו בפירוש המשנה קי"ל כל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג. וראינו כל חכמי ישראל קודם זמן רבינו ואחריו נוהגים ליטול שכרם מן הצבור וגם כי נודה שהלכה כדברי רבינו בפירוש המשנה אפשר שהסכימו כן כל חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת ח"ו ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר:

18. ים של שלמה מסכת חולין פרק ג סימן ט

מ"כ וז"ל, מי שיודע שם הנכבד צריך שלא יהנה משל אחרים, וקשה מאלישע שנהנה, וכי לא ידע השם, ועוד [מסתמא] היה לו אף ר' זוז, אלא ש"מ דוקא אסור ליהנות דרך צדקה, אבל דורון דרך כבוד אפי' לעשיר דילמא שרי עכ"ל... אכן אם יש לו ממון כבר המספיק לו לחיות את עצמו [ולהלוות] בריבית לכותים והדומה לו, שאין ביטול תורה כלל, אז עון בידו ליהנות משל ציבור, אלא יגיע כפו יאכל, ומה שמקבל מן הצבור יוציא להוצאת ת"ת, ואם מוסיף משלו מוסיפין, גם מחוייבים הקהל ליקח מן החכם את מעותיו ולהרויח בהם, וזהו שאמרו רבותינו (פסחים נ"ג ע"ב) המטיל מלאי לת"ח כו', וכל מ"ש בענין ת"ח בעבור תורתם, ללמוד וללמד, אבל בענין אחר לא יהנה כלל, ויסבול חיי צער, וכמ"ש בפ' הנשרפין סימן ט':

19. שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמו סעיף כא

אין דברי התורה מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם, ולא בלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו. הגה: לא יחשוב האדם לעסוק בתורה ולקנות עושר וכבוד עם הלמוד, כי מי שמעלה מחשבה זו בלבו אינו זוכה לכתרה של תורה, אלא יעשה אותה קבע ומלאכתו עראי, וימעט בעסק ויעסוק בתורה. ויסיר תענוגי הזמן מלבו ויעשה מלאכה כל יום כדי חייו, אם אין לו מה יאכל, ושאר היום והלילה יעסוק בתורה. ומעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו, שנאמר: יגיע כפיך כי תאכל וגו' (תהילים קכח, ב). וכל המשים על לבו לעסוק בתורה ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן הצדקה, הרי זה מחלל השם ומבזה התורה, שאסור ליהנות מדברי תורה. וכל תורה שאין עמה מלאכה, גוררת עון וסופו ללסטם הבריות. (לשון הטור). וכל זה בברייתא ויכול לעסוק במלאכתו או בדרך ארץ קצת ולהחיות עצמו, (רבינו ירוחם ורבינו יונה נתיב ב' וכו' הרמ"ה), אבל זקן או חולה, מותר ליהנות מתורתו ושיספקו לו (לכ"ע). ויש אומרים דאפילו בבריא מותר (בית יוסף בשם תשובת רשב"ץ ח"א, קמ"ז, קמ"ח). ולכן נהגו בכל מקומות ישראל שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר, כדי שלא יצטרך לעסוק במלאכה בפני הבריות ויתבזה התורה בפני ההמון. (אברבנאל בפירוש מסכת אבות). ודוקא חכם הצריך לזה, אבל עשיר, אסור. ויש מקילין עוד לומר דמותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה, שעל ידי זה יכולין לעסוק בתורה בריוח. ומ"מ מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה, מדת חסידות הוא ומתת אלהים היא, אך אין זה מדת כל אדם, שא"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעצמו. (גם זה בתשובה הנזכרת). וכל זה דשרי היינו שנוטל פרס מן הצבור או הספקה קבועה, אבל אין לו לקבל דורות מן הבריות. והא דאמרינן: כל המביא דורון לחכם כאלו מקריב בכורים, היינו בדורות קטנים שכן דרך בני אדם להביא דורון קטן לאדם חשוב, אפילו הוא עם הארץ. (רבינו ירוחם בשם רבינו יונה). ושרי לתלמיד חכם למטעם מידי מהוראתו, כדי לברר הוראתו, אבל ליקח מתנה דבר חשוב ממה שהתיר, אסור. (הגהות אשיר"י פ"ק דע"א). ודאשתמש בתגא חלף (הג"מ וסמ"ג). וי"א דזהו המשתמש בשמות. (שם בשם אבות דר' נתן) ומותר לצורבא מרבנן לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה (בנדרים דף ס"ב וסמ"ג והג"מ שם ות' רשב"א סי' פ"ד), אם צריך הוא לכך.

20. ט"ז יורה דעה סימן רמו ס"ק ז

אבל אין לו לקבל דורונות מן הבריות. - והא דאמרינן הכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו ומייתי לה בפ' אלו נאמרים דף מ' בההיא דאיתיב ר' אבהו את רבי אבא דמן עכו לרישא כדי שיתנו לו מנות ויעשרוהו כדפירש רש"י שם היינו דרך חוק רבנות שכן היה דרך חיוב בנייהם לתת מנות להראש וזה הוה כמו שכירות שלו ועד"ז מתפרש גם ההיא דאילפא ור' יוחנן במסכת תענית דמנוהו לר' יוחנן לרישא מן כלל הקהל אבל ליקח מתנות מיחיד אינו בכלל זה אלא עיקר ההיתר שעל ידי זה תתקיים התורה אצל לומדיה שלא יצטרכו לבטל מלימודה בשביל טרדות המזונ' ואף אותם שיש להם איזה סך ממון משלהם מ"מ יש התנצלות דאנו אין לנו לומר שיש שיעור לסיפוק כדי חייו כמ"ש התוס' פרק איזהו נשך דף ע' לענין רבית מעובד כוכבים דשרי אפי' ללישנא קמא דהתם משום כדי חייו לפי שיש עליו משא מלך ושרים מיקרי הכל כדי חייו ואף אותן שאינם נותנים מס מ"מ צרכי ישראל מרובים להוצאת בנים לת"ת ולהשיא בנותיו לת"ת וכבר האריך רש"ל בפ' אלו טריפות בהיתר דברים כיוצא באלו לת"ת ליהנות מן הבריות מי שהוא צריך לכך ונראה לי דודאי מי שאינו עשיר גדול יוכל ליהנות אף בהנאה מרובה שעל ידי זה נעשה עשיר כדאייתא בפאה היו לו מאתים חסר דינר נוטל אפי' אלף דינר כו' והיינו ההיא דר' אבא ור' יוחנן שזכרנו אבל אחר שנעשה עשיר שיראה בדעתו שיש לו קרן שיוכל להתקיים על ידו אין לו ליהנות כלל משל אחרים דרך מתנה ומו"ח ז"ל מסיק דלאב"ד שרי ליקח מתנות להתעשר שיהיו דבריו נשמעים נגד הבריות ובאמת יצא שכרו של זה בהפסדו דנמשך מכשול מזה שמי שיש לו דין לפני האב"ד מקדים איזה זמן ונותן לו מתנה כדי לקרב לבו אליו ואין לך שוחד מוקדם יותר מזה ולא עוד אלא שמקבל שכר תורתו בזה וגדולה מזו אנו מוצאין ברבה בר אבהו בפ' המקבל שהיתה שעה דחוקה לו ואפילו הכי לא רצה ליהנות מן מה שנותנים לו מן השמים דשמע דקאמר מאן הוא דאכל לעלמי' כרבה בר אבהו ק"ו במה שניתן לו לאדם על ידי אדם אחר כמותו ע"כ כל שאינו מוכרח לזה ודאי ירחיק מכיעור זה וכיוצא בו וק"ו מכיעור הגדול שקצתן להוטים אחר הממון ותובעים בפייהם ליתן להם מתנות הם מבזים התורה ולומדיה דאפילו במתנות כהונה אסרו לשאול חלקו ק"ו בזה שעון גדול הוא וצדיק באמונתו יחיה:

21. שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן קטז

ואני אומר כי אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצה"ר כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו ואינו מניחם אף לקבוע זמן קצר לת"ת, כי אם הראשונים כמלאכים אמרו שא"א לעסוק בתורה ולהחכים בה כשיעשה מלאכה להתפרנס ממעשה ידיו, כ"ש בדורנו דור יתמא דיתמי וגם אין לנו הנשים צדקניות שירצו לסבול עוני ודחוקות כבדורותם, שודאי א"א לשום אדם להתגאות ולומר שהוא יכול לעשות מלאכה ולהחכים בתורה. לכן לא יעלה על מחשבתך עצת היצה"ר שיש בקבלת פרס דלומדים בכוללים ופרס דרבנים ומלמדים וראשי ישיבה איזה חטא וחסרון מדת חסידות, שהוא רק להסית לפרוש מן התורה. ומי יתן והיו נמצאים אנשים מתנדבים לפרנס הרבה ת"ת היו מתרבים בני תורה גדולי ישראל ובעלי הוראה כרצון השי"ת שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה.

22. שו"ת משנה הלכות חלק טז סימן עב

הנה יש כאן ג' שיטות האחת שיטת הרמב"ם ז"ל בהל' ת"ת דכל המשים לבו לד"ת ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן הצדקה הרי זה מחלל השם וכו', (ב) שיטת התשב"ץ והב"י דאפילו בבריא מותר אבל רק לרב העיר, ושיטה שלישית דמותר לחכם ולתלמידיו... ואני בעניי לא הבינותי דלכאורה דברי ההפלאה הם שיטת הי"א ברמ"א ס' רמ"ו בו דברנו והוא דראשי העם רבנן ודיינין יכולים לקבל מבני העיר פרנסתן דהם לוקחין בזרוע ולא בצדקה אבל פשוט דאברכי כוללים ורבנים ודיינים תרי דברים נינהו והאברכים הם מה שקרא הרמ"א בהיש מקילין עוד שגם לתלמידיו יוכלו ליתן אבל זה כבר ליש מקילין והם לאו רבנן ודיינין הם אלא תלמידים וקרא להו תלמידיו ולא רבנין ודיינין, אבל הזוהר מתיר משום "כי מארי תורה דאינון ריש עמא מתפרנסין מארי דידן" והכונה פשוטה שהוא שיטת הי"א כי הת"ח הם ראשי דעמא ולהם מותר להתפרנס מהציבור כדי שלא יתבזו, וז"ש נמי ההפלאה שמפרש אבירי לב והראשין ניזונין מן הזרוע וכו'. יהי' איזה פי' שיהי' אבל הראשין אינן התלמידים והתלמידים אינם הראשים וממילא אברכים הם תלמידים לכל דבר ולא ראשין, אם לא שנאמר על ראשי הכוללים שגם נכללין בראשין אבל לא סתם אברכים ולפענ"ד זה ברור מאד... בכל אופן לפענ"ד פשוט דאברכים בכולל אינם בכלל כל אלו הטענות שכתבו שם, לבד מטענה אחת שהוא שהיש מקילין ברמ"א דגם התלמידים יחזיקו ועוד דמה"ט נמי אפשר דוקא על תלמידים אצל רב העיר אבל אברכים שלומדים בלי רב מנ"ל ולא נשאר הטעם שאילו לא היתה פרנסת האברכים מצוייה לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת ח"ו ובהיותה מצוייה יוכלו

לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר... תבנא לדינא ודאי מי שיכול לחיות מבלי ליהנות משל אחרים אלא יגיע כפו כי יאכל אין לך מעולה הימנו, למטה הימנו מקבלי שכר מהציבור כרב העיר והדיינין, למטה הימנו תלמידי הרב שמחזיקו הציבור עם הרב למטה הימנו תלמידים ואברכים שלא עם הרב העיר. למטה הימנו צדקת עכו"ם.

הסכם יששכר וזבולון

23. בראשית רבה (וילנא) פרשת ויצא פרשה עב סימן ה

מאתים ראשי סנהדראות היה יששכר מעמיד וכל אחיהם על פיהם וכל אחיהם מסכימים הלכה על פיהם והוא משיב להם הלכה כהלכה למשה מסיני, וכל השבח הזה מנין היה לו ליששכר משל זבולון שהיה עוסק בפרגמטיא שלו ומאכיל את יששכר שהיה בן תורה הה"ד (בראשית מט) זבולון לחוף ימים ישכון, וכשבא משה לברך את השבטים הקדים ברכת זבולון לברכת יששכר (דברים לג) שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך, שמח זבולון בצאתך ממה שיששכר באהליך, ויש אומרים יש שכר באהלי זבולון.

24. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כא עמוד א

מאי בוז יבוזו לו? אמר עולא: לא כשמעון אחי עזריה, ולא כר' יוחנן דבי נשיאה, אלא כהלל ושבנא; דכי אתא רב דימי אמר: הלל ושבנא אחי הוון, הלל עסק בתורה, שבנא עבד עיסקא, לסוף א"ל: תא נערוב וליפלוג, יצתה בת קול ואמרה: אם יתן איש את כל הון ביתו וגו'.

25. בית יוסף יורה דעה סימן רמו

כתב רבינו ירוחם בנ"ב (סוף ח"ה כג.) העוסק בתורה קודם שיעסוק יכול להתנות שיעסוק חברו בסחורה ויטול חלק מלימודו כמו יששכר וזבולון אבל אחר שעסק כבר ונתן לו חלק בשביל ממון אינו כלום כדכתיב (שה"ש ח ז) אם יתן איש את כל הון ביתו וגו'. וזה ענין הלל ושבנא כדאיתא בפרק היה נוטל (סוטה כא.) ומסתברא שהעוסק אבד שכבר ביטל חלקו כך כתבו המפרשים עכ"ל [עד כאן]:

26. שולחן ערוך יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמו

ומי שא"א לו ללמוד, מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני הטרדות שיש לו, יספיק לאחרים הלומדים. הגה: ותחשב לו כאילו לומד בעצמו (טור). ויכול אדם להתנות עם חברו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו השכר, אבל אם כבר עסק בתורה אינו יכול למכור לו חלקו בשביל ממון שיתנו לו. (תא"ו נתיב ב' מש"ס דסוטה).

27. ש"ך יורה דעה סימן רמו ס"ק ב

ויחלוק עמו בשכר - כלומר שכר תורה ושכר מה שירווח זה יהיה בין שניהם ביחד:

28. אור החיים שמות פרק ל פסוק יג

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (בכורות ה' א) שקל הקודש כפול היה, ובא להודיע כי מה שיטול מהקודש בעד מחצית כספו לא שיתנכה מחלקו הלומד ונמצא כל אחד אין בידו אלא מחצית שכר לא כן הוא כי שקל הקודש כפול היה ונמצא כל אחד בידו שקל שלם והבן,

מקורות נוספים להרחבה

- יביע אומר חלק ז יורה דעה סימן יז
- חיי עולם – (הרב אבינר) עמודים 348-356